

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Vol: 1 / Issue: 1, p. 68-92, June 2023

Din Sosyolojisi Perspektifinden Emile Durkheim: Dinin Kaynağı ve Toplumsal Anlamı

Emile Durkheim from the Perspective of the Sociology of Religion: The Origin and Social Meaning of Religion

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8067418>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date

15.04.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date

07.06.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date

30.06.2023

Dorlion Journal

Mehmet Ata Mirzaoğlu

Doktora Öğrencisi,
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
Ankara / Türkiye

mehmetata.mirzaoglu@student.asbu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3732-5477>

SCREENED BY

 iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

Öz

Bu alışma, Durkheim'in din teorisini literatür taraması yöntemiyle ele alarak dinin toplumdaki varlığını ve etkisini açıklama amacını taşımaktadır. Çalışmada, Durkheim'in Dini *Hayatın İlk Biçimleri* adlı eseri üzerinde odaklanılmış ve dinin kaynağına yönelik vurguları incelenmiştir. Durkheim, bu eserinde Avustralya'daki bir kabileye odaklanarak dinin toplumsal kökenlerini incelemiştir. O, dinin toplumdaki kaynağlandığını, yani toplumun tanrı olduğunu iddia etmektedir. Bu şekilde, Durkheim dinin toplumsal gerçekliğin bir parçası olduğunu ve onun toplumsal yapılarıdaki işlevini vurgulamaktadır. Ayrıca, dinin toplum içindeki yaptırımının ve işlevselliğinin önemine dikkat çekmektedir. Durkheim'a göre din, toplumsal bağlamda anlaşılması gereken bir olgudur ve sosyolojik bir perspektifle incelenmelidir. Bu alışma, Durkheim'in din teorisini anlamamızı sağlayan bilgiler sunmaktadır, ancak eleştirel bir perspektiften yaklaşıldığında, Durkheim'in dinin bireysel deneyimlerini ve çeşitliliğini yeterince ele almadığını ve dinin toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini göz ardı ettiği söylenebilir. Ayrıca, Durkheim'in dinin evrenselliği ve farklı kültürlerdeki çeşitlilik konularında sınırlı bir bakış açısına sahip olduğu gözlemlenebilir. Bu nedenle, Durkheim'in din teorisini eleştirel bir incelemeyi gerektirmekte ve dinin çok boyutlu doğasını tam olarak kavramaya yönelik daha kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Din, Toplum, Durkheim, Kutsal.

Abstract

This study aims to explain the existence and effect of religion in society by addressing Durkheim's theory of religion with the method of literature review. The study focused on Durkheim's *First Forms of Religious Life* and examined his emphasis on the source of religion. In this work, Durkheim examined the social origins of religion by focusing on a tribe in Australia. He claims that religion originates from society, that is, society is god. In this way, Durkheim emphasizes that religion is a part of social reality and emphasizes its function in social structures. It also draws attention to the importance of the sanction and functionality of religion in society. According to Durkheim, religion is a phenomenon that needs to be understood in a social context and should be examined from a sociological perspective. This study provides information that enables us to understand Durkheim's theory of religion, but when approached from a critical perspective, it can be said that Durkheim does not adequately address the individual experiences and diversity of religion and ignores the effects of religion on social transformation. In addition, it can be observed that Durkheim has a limited perspective on the universality of religion and diversity in different cultures. Therefore, Durkheim's

Citation Information/Kaynaka Bilgisi

Mirzaoğlu, Mehmet Ata. "Din Sosyolojisi Perspektifinden Emile Durkheim: Dinin Kaynağı ve Toplumsal Anlamı". *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD)* 1/1 (June 2023), 68-92. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8067418>

theory of religion calls for critical examination and highlights the need for a more comprehensive approach to fully grasp the multidimensional nature of religion.

Keywords: *Sociology of Religion, Religion, Society, Durkheim, Sacred.*

1. GİRİŞ

Çalışmamızın odak noktası, dinin tanımı ve Durkheim'in dinin ilk biçimlerine olan atıflarını kullanmak suretiyle "Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri" adlı çalışmasını temel kaynak olarak Durkheim'in din teorisini açıklamaktır. Durkheim, sosyolojinin kurucularından biri olarak kabul edilir ve din sosyolojisi alanında önemli katkıları bulunmaktadır. Bu çalışmadaki amaç dinin toplumda var olduğu gerçeği üzerinden Durkheim'in ortaya atmış olduğu din kuramının temelini oluşturan Avustralya ilkel kabilesindeki gözlemlerin incelenmesi ve bunun sonucunda dinlerin ortaya çıkışı hakkında ulaştığı nihai kararı ele almak olacaktır. Ejder Okumuş'un belirttiği gibi, tarihsel ve sosyolojik düzlemde dini inançların, insanın yazgısında en etkili faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Din, insanların dünya görüşlerini, değerlerini, davranışlarını ve sosyal ilişkilerini derinden etkileyen bir olgudur. Okumuş'a göre, din toplum hayatının ayrılmaz bir parçasıdır ve sosyal bir sistem olarak işlev görür. Din, insanların bir arada yaşama biçimlerini şekillendirir, toplumsal normları belirler ve toplumsal düzeni sürdürmede önemli bir rol oynar.¹

Öte yandan, Çınar'ın vurguladığı gibi, insan hem toplum merkezli hem de fert merkezli olarak tanımlanabilir. İnsanın hem bireysel ihtiyaçları hem de toplumsal ilişkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şekilde, din de bu iki eksen çerçevesinde değerlendirilebilir. Din, bireylerin kişisel inançlarına ve spiritüel ihtiyaçlarına cevap verirken aynı zamanda toplumsal bir yapıyı oluşturur ve insanların birbirleriyle etkileşimini düzenler. Din, bireyler arasında bir bağ oluştururken aynı zamanda toplumun değerlerini ve normlarını da şekillendirir.² Bu perspektifler, dinin hem bireysel hem de toplumsal boyutta önemli bir rol oynadığını ve insan yaşamında etkili bir faktör olduğunu vurgular. Din, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal birliği ve düzeni sağlama, sosyal normları oluşturma ve toplumun değerlerini aktarma işlevini de yerine getirir. Dolayısıyla, dinin hem bireyler hem de toplum için anlam ve önem taşıdığı söylenebilir.

Durkheim, dinin sosyal grubun tek ve aynı şey olduğunu ifade eden³ ve sosyal tecrübenin yansıması olarak tanımlanan bir sosyolojik yaklaşım benimsemiştir. Durkheim'e göre din, insanın kendisi ve dünya hakkındaki ilk kavrayışlarının kaynağı⁴ olarak açıklanmaktadır. İnsan, toplumun içinde sosyal ilişkiler ağına dâhil olarak belirli kuralları uygulamak zorundadır ve bu kuralları gelecek kuşaklara aktarmak için çaba gösterir; bu

¹ Ejder Okumuş, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2018), 91; Ejder Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 85.

² Aliye Çınar, *Sosyolojik ve Antropolojik Açıldan Dine Bakış* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 19.

³ Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu Menşe'lerin Özlemi*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004), 25.

⁴ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 62, 1993), 102.

süreçte ise örf ve adetler, ahlaki kurallar ve hukuk sistemi gibi faktörler toplumsal kuralların sağlanmasında etkili olur.

İlkel toplumsal evreler veya insanlık tarihinin geliştirdiği ileri medeniyetlerin sosyal gelişimlerinde biçimsel farklılıklarına rağmen her zaman izlerine rastladığımız dini düşüncenin⁵ toplumda ve bireylerde oluşturduğu etkinin sürekliliği dini yaşantıyı kuşaktan kuşağa aktarmış bulunmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca kitleleri peşinde sürükleyen, insanları kendi yelpazesi etrafında toplamayı başaran dinin tanımlanmaya ihtiyacının olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir.

Din tanımlamaları, farklı disiplinlerden gelen düşünürlerin bakış açılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Filozoflar, sosyologlar, teologlar, antropologlar ve diğer düşünürler din kavramını kendi alanlarında ele alırken farklı perspektifler geliştirmişlerdir. Bu perspektifler, dinin felsefi, sosyolojik, dini, antropolojik veya başka bir açıdan anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Din denildiğinde anlaşılması gereken şeyin ne olduğu her zaman irdelenmiş bir husustur. Coşkun, dini tanımlamada üç farklı eğilimin olduğuna vurgu yapmıştır. Bu üç eğilim, dinin özüne, işlevlerine ve birey ve toplum için yararlılığına yönelik tanımlamaları içerir. Dinin özüne ilişkin tanımlamalar, dinin ne olduğunu, özünü, temel niteliklerini ve özelliklerini açıklamaya çalışır. Bu tanımlamalar, dinin inançlar, ritüeller, ibadetler, kutsal metinler gibi unsurlarla ilişkilendirilmesini ve dinin temel amacını ifade etmeyi hedefler. Dinin işlevlerine ilişkin tanımlamalar ise dinin ne yaptığını, toplumda ve bireylerde nasıl etkiler yarattığını ve toplumsal düzeni nasıl şekillendirdiğini inceler. Dinin toplumsal birliği sağlama, değerler ve normlar oluşturma, moral rehberlik sağlama gibi işlevleri bu tanımlamalar kapsamında değerlendirilir. Üçüncü olarak, yararlılıkla ilgili tanımlamalar, dinin ne derecede ve ne ölçüde birey ve toplum için faydalı olduğunu değerlendirir. Bu tanımlamalar, dinin insanların yaşamlarına nasıl katkıda bulunduğunu, toplumsal düzeni koruma ve sosyal bağları güçlendirme potansiyelini değerlendirir.⁶ Bu üç tanımlama eğilimi, dinin doğasını, işlevlerini ve yararlarını anlamaya yönelik farklı yaklaşımları temsil eder. Dinin tanımıyla ilgili tartışmalarda, bu üç eğilimin bir arada ele alınması ve dini oluşturan unsurların yanı sıra dinin toplumsal etkileri ve yararları da dikkate alınması önem arz etmektedir.

Din, değişen amaçlara uygun olarak farklı gözlüklerle görülür ve çok yönlü, dokulu ve işlevli bir nesne olarak gösterilebilir.⁷ Bu durum bizim dine bakarken nerede durduğumuzla ilgili bir durumdur. Bu sebeple Paden, dinin bakış açısız bir oluşum olduğunu ve bu sebeple sayısız ve zıt açılardan anlaşılabilirliğini ifade etmektedir.⁸ Dinin toplumsal düzen, bireysel davranış ve kolektif eylem için buyruklar sunduğunu ifade eden Capps, böylece bütün

⁵ Malik Bin Nebi, *Kur'an Fenomeni*, çev. Yusuf Kaplan (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2008), 21.

⁶ Ali Coşkun (ed.), *Din Toplum ve Kültür Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 13.

⁷ William E Paden, *Kutsalın Yorumu*, çev. Abdurrahman Kurt (İstanbul: Sentez Yayınları, 2008), 9.

⁸ Paden, *Kutsalın Yorumu*, 11.

geleneklerin insan hayatı ve gündelik tutumları için büyük ilgi ve saygı uyandıran hedefler olarak kabul edilen ve algılanan şeyler arasındaki ilişkiye ifade kazandırdığını belirtmektedir.⁹ Dinin, insanla yüce kudret arasında yaşanılmış, düşünülmüş bir ilişkiler sistemi¹⁰ ve kurumları şekillendirerek, değerleri etkileyerek ve ilişkilere tesir ederek sosyal fenomenler üzerinde güçlü bir belirleyiciliğe sahip olduğu¹¹ belirtilmektedir. Bu tanımlamaların olması aslında dinin toplumsal yaşam içerisinde oluşturulmuş toplumsal düzen veya ilişkiler ağı olarak tanımlanmasını gerekli kılmıştır.

Din, her nerede olursa olsun, şu veya bu biçimde, kendimizin dışında olan bir kuvvete, ruhsal veya ahlaki diyebileceğimiz bir kuvvete itaat ve bağımlılaşma duygusunun ifadesi¹² olarak tanımlandığı gibi Rudolf Otto'nun bütün dinleri kapsayacak şekilde, "mukaddes olanın yaşanması"¹³ gibi dinin mahiyetine vurgu yapacak biçimde de tanımlanmıştır. Dinin insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynadığını belirten Berger, dinin insanın kendi öz manalarını realiteye aşılması suretiyle kendini dışsallaştırmanın en yüce sınırını ifade ettiğini ve beşeri düzenin, varlığın bütününe yansıtıldığını¹⁴ ima etmektedir.

Dinin sosyal yönüne vurgu yapan sosyologlar, dinin tanımını yaparken tabiatüstü kavramları parantez içine alırlar ve dinin toplumsal gerçeklik içindeki yerini ve işlevlerini vurgularlar. Bu yaklaşım, dinin toplumun kendi dinamikleri ve kültürel bağlamıyla şekillendiğini ve anlaşılması gerektiğini öne sürer.¹⁵ Sosyal davranışı anlamaya yönelik geliştirilen ve toplumu bir bütün olarak ele alan işlevselcilik, toplumun çeşitli parçalarının bütünsel sistemle ilişkili ve bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶

Dinin, birey ve toplum üzerinde birçok önemli etkileri bulunmaktadır. Bu sebeple gerek kaynağı gerekse tanımlaması merak uyandırmıştır. Sezen'in de belirttiği gibi din, insan ruhunun en karanlık noktalarına girerek, bir hayat anlayışı, hayat neşesi ve mukavemet gücü verdiğinden sosyal kurumları meydana getiren birimleri de kaynaştırmaktadır.¹⁷ Ayrıca sosyolojik manada dinin olumlu olarak tanımlanacak bağdaştırıcı-bütünleştirme ve olumsuz olarak tanımlanacak ölümsüz, yıkıcı ve birliği bozucu etkileri vardır. Her din yeni bir dünya yaratır.¹⁸

Din aynı zamanda yeni dünyalar yaratma potansiyeline de sahiptir ve insanların dünya görüşlerini, değerlerini ve yaşam tarzlarını etkileyebilir. Dinin felsefi, ahlaki ve etik boyutları,

⁹ Coşkun, *Din Toplum ve Kültür Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş*, 24.

¹⁰ Jean Chevalier, *Din Fenomeni*, ed. Mehmet Aydın (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2000), 21.

¹¹ Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp (Ankara: Birleşik Yayınları, 2009), 159.

¹² A. Radcliffe Brown, "Din ve Toplum", çev. Ünsal Oskay, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XXIII/4* (1969), 306.

¹³ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964), 31-32.

¹⁴ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: İnsan yayınları, 1993), 58-59.

¹⁵ Mehmet Ata Kurt, *Dinin Sosyal Dayanışmaya Etkisi* (Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 4.

¹⁶ Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (ed.), *Sosyolojik Teori ve Din* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 116.

¹⁷ Sezen, *Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 22, 198M.S.), 111-112.

¹⁸ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 98, 1995), 66-67.

insanların dünya algısını değiştirme ve yeni anlamlar oluşturma s¼recini tetikleyebilir. Din, bireylerin ve toplumların hayatlarını d¼n¼řt¼rebilir ve yeni sosyal d¼zenlerin oluşumuna katkıda bulunabilir. Bu nedenle, dinin sosyolojik a¼ıdan incelenmesi, hem olumlu hem de olumsuz etkilerini anlamamızı sağlar. Dinin toplumsal dinamiklere ve değişimlere nasıl katkıda bulunduğunu anlamak, toplumların işleyişini ve k¼lt¼rel d¼n¼ř¼mleri anlamak i¼in ¼nemlidir.

Aron'a g¼re, Durkheim'in din kuramının amacı, geleneksel dinlerin entelekt¼el i¼erięini dikkate almadan inanç nesnesinin ger¼eklięini kurmaktır. Aron ayrıca, geleneksel dinlerin bilimsel akılcılığın gelişmesiyle iflas ettiğini, fakat akılcılığın insanların kendi toplumlarından başka hi¼bir şeye tapınmadıklarını g¼stererek yıkar g¼r¼nd¼ę¼ şeyin kurtulmasını sağladığını ifade etmektedir.¹⁹

Etik Beyan: Araştırma dok¼man incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

2. DURKHEİM'DA GER¼EKLİK OLGUSU OLARAK DİN

Durkheim, dinin toplumda ger¼ekleřtirdięi değişimler ve sosyal d¼zenin sağlanmasına ilişkin a¼ıklamalarıyla ¼nemli bir teorisyendir. Dinin işlevsel tanımlamasına y¼nelen Durkheim, dinin toplumun işleyişindeki rol¼n¼ anlamak i¼in ¼ncelikle dinin ¼z¼n¼ anlamaya ¼alıřmıřtır. Durkheim t¼m dinlerin değişik bi¼imlerde de olsa yaşamın belli koşullarına yanıt vermesi sebebiyle kendilerine g¼re doğru olduklarını belirtmektedir.²⁰ Bu durumda dinin, insanlık tarihi boyunca farklı din gruplarına mensup olan bireylerin yaşamlarında bir işlevi yerine getirdiği ve belli bir ihtiyaçı giderdiği anlaşılmaktadır.

Durkheim'e g¼re bir dinin nelerden kurulu olduğunu bilmek yararlı olsa bile genel olarak dinin ne olduğunu araştırmak daha ¼nemli olmaktadır.²¹ Dinin b¼t¼n insanlığı ilgilendiren bir ger¼eklik olduğunu ifade eden Durkheim, b¼t¼n dinlerin birbirleriyle karşılaştırılabilmesi sebebiyle t¼m dinlerin aynı t¼r¼n değişik ¼rnekleri olduğunu ve tamamında ortak olan bir takım temel ¼ęelerin bulunmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.²² Durkheim, benzerliklerin sadece rit¼ellerle sınırlı olmadığını ve sadece dış g¼r¼n¼řteki benzerliklerin kolayca fark edilebileceğini belirtirken, daha derin ve farklı benzerliklerin de mevcut olduğunu belirtmektedir.²³ Dinlere mensup bireylerin sosyal yaşam i¼erisinde yerine getirmiş oldukları ve dışarıdan algılamasına olanak tanıyan hal ve hareketler arasında benzerlikler bulmak bazı g¼zlemler neticesinde m¼mk¼n olmaktadır. Fakat s¼z konusu hal ve hareketlerin insanın i¼ d¼nyasını derinleştiren başka benzerlik alanına işaret etmesi tapınma davranışının temelini inmeyi olanaklı kılmıştır.

¹⁹ Raymond Aron, *Sosyolojik D¼ř¼ncenin Evreleri*, ¼ev. Korkmaz Alemdar (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010), 250.

²⁰ Emile Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Bi¼imleri*, ¼ev. ¼zer Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınevi, 2010), 23.

²¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Bi¼imleri*, 25-26.

²² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Bi¼imleri*, 26.

²³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Bi¼imleri*, 26.

Birbirinden farklı biçimler olsa da bütün tapınmaların temelinde aynı nesnel anlamı barındıran ve aynı işlevleri yerine getiren birtakım tasarım ve törensel tutumların zorunluluğunu ifade eden Durkheim, dinde kalıcı ve insansal olan şeyi oluşturanın bu sürekli öğeler olduğunu belirtmektedir. İşte bu noktada dinden söz edildiğinde anlatılan düşüncenin tüm nesnel içeriğinin törensel tutumlar ve bu tutumların sürekliliği²⁴ olduğuna dikkat çekmektedir.

Durkheim, Mısır, Hindistan ve klasik Eski Çağ dinlerini ele alarak tapınaklardan farklı yerlere, kuşaklardan hanedanlara, ele geçirilen ülkelere göre değişen, birbirine geçmiş çok sayıda tapınmalardan ve bu tapınmaların karmaşalığından söz eder. O, inanan yığınların düşünce ve dinsel etkinliğinin eşit bir biçimde dağılmadığını belirtir ve dinsel inançlar ve törenlerin kişilere, ortamlara ve koşullara göre farklı algılandığına²⁵ vurgu yapar. Durkheim, burada aşağı toplumlarda durumun daha farklı olduğunu anlatmaya çalışır. İlkel toplumlarda bireylerin daha zayıf gelişmesi, kümenin daha az genişlemesi, dış koşulların türdeşliği vb. gibi durumların, farklılıkları ve değişimleri en aza indirgediğini ifade eder. Bu durumun ileri toplumlarda örneklerinin pek seyrek olduğu düşünsel ve ahlaki tekbiçimlilik gerçekleştirdiğini belirtir. Her şeyin tüm bireyler arasında ortaklaşa olduğunu ve davranışların tekbiçim aldığı, herkesin aynı koşullar altında aynı şeyleri yaptığını ve davranışlardaki bu uyumculuğun düşünüşe de yansıdığını göstermektedir.²⁶ Durkheim, aşağı toplumlarda bireyler arasında ortak tutum ve davranışların, hatta düşünce biçimlerinin bile tekbiçim olduğunu ifade etmektedir.

Durkheim, dinlerin kökeni sorununu "tümünden yeni koşullar içinde" yeniden ele alarak açıklamaya çalıştığını ifade etmektedir. O, *köken* kavramının ilk veya başlangıç olarak tanımlanması durumunda sorunun herhangi bir bilimsel yanının kalmayacağını dile getirmekte olup dinin var olmaya başladığı kesin bir anının olmadığını ve düşünce düzleminde başlangıca taşıyacak bir aracın bulunmadığını bu sebeple dinin başlangıç noktasının bulunmadığını²⁷ ifade etmektedir.

İnsanoğlunun dünyayı ve kendisini anlama süreci içerisinde ilk tasarımların dinsel kökenli olduğunu ve tüm dinlerin hem evrenbilim hem de tanrı konusunda birtakım tasarımları kapsadığını belirten Durkheim, felsefe ve bilimlerin dinden doğmuş olmasını dinin başlangıçta bilim ve felsefenin yerine kullanılmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Fakat burada önemli olan hususun dinin, insan düşüncesini zenginleştirmekle kalmayıp doğrudan doğruya insan düşüncesini biçimlendirmeye sağladığı katkı olduğudur. Yani insanoğlu bilgisinin düzenleniş ve işleniş biçimini dinden almıştır.²⁸ Durkheim, insanın dünyayı ve kendisini anlama sürecinde ilk tasarımların dinsel kökenli olduğunu ve dinin insan

²⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 26.

²⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 26-27.

²⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 27.

²⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 30.

²⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 31.

düşüncesini biçimlendirmeye katkı sağladığını, bilim ve felsefenin ise dinin yerini almasıyla ortaya çıktığını öne sürmektedir. Durkheim, dinin son derece toplumsal bir fenomen olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, dini yaşamın iptidai şekli, dinsel tasarımların ortaklaşa gerçekleri ifade etmek için ortaya çıktığı ortak tasarımlardır. Ona göre tapınma törenleri, yalnızca toplu halde bir araya gelmiş gruplarda ortaya çıkan ve bu gruplarda bazı zihinsel durumları uyandıran, sürdürmeye veya tekrarlamaya hizmet eden hareket biçimleridir.²⁹

Durkheim en ilk ve en yalın dinin ne olduğunu gözlemleyebilmek için öncelikle din denildiğinde ne anlaşılması gerektiğini ve bu sebeple din tanımlamasının yapılmasının en doğru yaklaşım olduğunu ve tanımı da gerçeğin kendisinden elde etmenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Bunun için de dinleri somut gerçeklikleri içinde incelemek ve aralarında bulunan ortak yanların neler olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.³⁰ Kendisi dinin ancak din olan her yerde görülen ortak özelliklerine göre tanımlanabileceğini ifade etmektedir.³¹ Ayrıca, dinlerin var olduğu toplum içerisinde, hayata dokunduğu tüm faaliyetlerde etkisinin incelenmesinin ve doğal seyrinde ele alınmasının en doğru yöntem olduğunu ileri sürmektedir.

Durkheim, dinin toplumun birliğini sağladığına ve sosyal bağları güçlendirdiğine odaklanırken, dinin gerçekliği üzerine yaptığı vurgular eleştiriye açıktır. Din, kişisel inançların ve mistik deneyimlerin bir ürünü olabilir, ancak bu durum dinin gerçeklik iddiasını desteklemekten uzaktır. Durkheim, dinin toplumsal bir fenomen olduğunu ve toplumun kolektif bilincinin bir yansıması olduğunu öne sürer. Ancak, dinin varlığı veya gerçekliği hakkında yapılan iddialar, objektif kanıtlar veya bilimsel yöntemlerle desteklenmeyen spekülasyonlara dayanır. Din, kişisel deneyimlere ve inançlara dayanan bir alandır ve her bireyin farklı inançları vardır. Bu nedenle, dinin gerçeklik iddiasının objektif ve evrensel bir temele oturması zordur. Durkheim'ın dinin sosyal işlevlerine odaklanması, dinin gerçekliği hakkındaki tartışmaları göz ardı etmesine neden olur. Dinin toplumun dayanışmasını sağlaması ve sosyal normları belirlemesi gibi işlevleri, dinin gerçekliğiyle ilgili bir açıklama sunmaz. Bu işlevler, dinin sosyal bir kurum olarak önemini vurgularken, dinin gerçeklik iddiasını kanıtlamaz.

Nihai olarak Durkheim'ın dinin gerçeklik olgusu olarak kabul edilmesiyle ilgili argümanları eleştiriye açıktır. Din, kişisel inançların, deneyimlerin ve toplumsal normların bir ürünüdür. Dinin gerçekliği hakkında iddialar sunmak için objektif ve bilimsel kanıtlara dayanması gerekmektedir. Durkheim'ın sosyolojik teorileri, dinin toplumsal işlevlerini vurgularken, dinin gerçekliği hakkındaki tartışmaları ele almaktan uzaktır.

²⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 32.

³⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 49-50.

³¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 50.

3. DURKHEİM'İN DİN TANIMLAMALARINDA KULLANDIĞI KAVRAMLAR

3.1. Doğaüstü Kavramı

Durkheim, bütün dinlerin öğretici olduğunu ve dinlerin kendi perspektifleriyle insanı anlattığını ifade ederken, dinsel olanın tanıtıcı özelliği olarak doğaüstü kavramına dikkat çeker. Doğaüstü kavramı, gizemli, bilinemez ve anlaşılabilir olanlar dünyasını ifade eder. Dolayısıyla, din, açıklayamadığımız konular üzerine yapılan bir tür tasarlamadır. Durkheim'a göre, dinin işlevi, insanları rasyonel düşünceyle açıklayamadıkları konulara yönlendirerek bu belirsizlikleri anlamlandırmak ve toplumsal bir düzen sağlamaktır³² Durkheim, diğer düşünürlerin din tanımlamalarını da değerlendirmiştir. Herbert Spencer'in din tanımı olan "zekâyı aşan ve her yerde var olan bir şeye inanma" fikriyle, Max Müller'in dinin "kavranılmayanı kavramak, açıklamayanı açıklamak çabası, sonsuzluğa bir özlem" olduğu fikrini ele alır. Durkheim, bu fikirleri dinin doğasını anlamaya katkı sağlayan görüşler olarak değerlendirir ve dinin insanların anlamlandıramadığı veya açıklayamadığı konulara yönelik bir çaba olduğunu vurgular.³³ Buradaki açıklamalar ile gizem kavramı dinin tanımında kullanılabilecek önemli bir kavram olsa da Durkheim gizem kavramının ilkel olmadığını ileri sürmektedir.

Durkheim *doğaüstü* düşüncesinin yeni olduğunu ve bu düşüncenin var olabilmesi için öncelikle doğal düşüncenin bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde kimi olguların doğaüstü nitelikte olduğunun söylenebilmesi için öncelikle *doğal bir düzen* bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu ilke kabul edildiğinde bu yasaya aykırı her şeyin *doğaüstü* olarak tanımlanması daha kolay olacaktır.³⁴ Durkheim, Tanrıların evrenin alışılmış gidişini, yıldızların devinimini mevsimlerin düzenini, bitkilerin her yılki gelişmesini, türlerdeki sürekliliği vb. durumları açıklamaya çalıştığını bu sebeple dinsel şey kavramının olağanüstü şey ve öngörülemez şey kavramlarıyla örtüşmekten çok uzak olduğunu ileri sürmektedir. Durkheim gizem düşüncesinin ilkel bir kökenden gelmediğini ve bu düşüncenin insanın içinde kendiliğinden doğmadığını insanın elleriyle üretip yaptığını iddia etmektedir. İnsanoğlunun ürettiği bir şey olduğu için de ileri dinlerin pek azında yer edindiğini söylemektedir. Bu noktada *gizem*'in dinsel olayları tanıtıcı özelliğinin olmadığını açıklamış olmaktadır.³⁵

Durkheim, dinin doğaüstü güçlerle ilişkilendirilerek toplumun kolektif bilincinde bir yer edindiğini savunur. Ancak, doğaüstü kavramı objektif ve bilimsel bir temele dayanmayan, tamamen kişisel inançlara ve spekülasyonlara bağlı olan bir kavramdır. Doğaüstü iddialar, doğrulanabilir veya test edilebilir olmadığından, bilimsel yöntemlere aykırıdır. Bu nedenle, Durkheim'ın doğaüstü kavramına dayalı açıklamaları, eleştirel yaklaşım gerektiren bir alandır.

³² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 50-51.

³³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 51.

³⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 53.

³⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 56.

Gerçeklik ve bilim temelinde ilerleyen bir düşünce yapısıyla, doğaüstü kavramları kabul etmek ve onlara dayanarak dinin gerçekliğini açıklamak zordur.

3.2. Tanrısallık Kavramı

Dini tanımlamada kullanılan *Tanrısallık* kavramını açıklarken Durkheim, dinsel niteliği apaçık olan birtakım olguların bu tanımın dışında kaldığını ileri sürmektedir. Ölülerin ruhları, farklı halkların dinsel tasarımlarında doğada bulunduğu sanılan her tür ve düzeyden ruhlar ve birtakım dinsel törenler bir mezhebin konusunu oluştursalar bile tanrı değildir. Durkheim, tanımın ruhları da kapsayabilmesi için tanrı sözcüğü yerine daha kapsamlı olan *tinsel varlık* sözcüğünün yeterli olduğunu belirtmektedir. Durkheim, *tinsel varlık* terimiyle, genel olarak insanların sahip olduğu güçlerin fevkinde olan güçlerle donanmış bilinçli öznelere anlaşılması gerektiğini ve bu nitelenin ölülerin ruhlarına, perilere ve cinlere uygun düştüğü kadar tanrılara da uygun düştüğünü ifade etmektedir.³⁶

Durkheim, dinin amacının özel varlıklarla ilişkilerimizi düzenlemek olduğunu ve dinin dualar, kurbanlar ve tanrı rızasını kazanmak için yapılan dinsel törenler gibi belirli ritüellerin var olduğu yerde var olabildiğini belirtmektedir. Bu ritüeller, toplumun ortak bir deneyimini ve bağını ifade eder. Durkheim'a göre, dinin var olabilmesi için dinsel olanın dinsel olmayandan ayrılabilmesini sağlayan bir ölçüte ihtiyaç vardır. Bu ölçüt, belirli ritüellerin, duaların veya kurbanların gerçekleştirilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla, dinsel olanı diğer toplumsal veya bireysel etkinliklerden ayırt etmek için belli dinsel ritüellerin mevcut olması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, Durkheim'ın dinin toplumsal bir olgu olduğunu vurgulamasının bir parçasıdır. Ona göre, dinin temel işlevi, toplumun birliğini ve dayanışmasını sağlamaktır. Belirli dinsel ritüeller, toplumun ortak inançlarını ifade eder ve toplumun üyeleri arasında paylaşılan bir deneyim yaratır.³⁷

Durkheim, Budizm'in tanrılar ve ruhlar gibi kavramlardan yoksun olduğunu ve Budizm'in özünün "dört yüce gerçek" olarak adlandırılan dört önermede ifade edildiğini belirtir. Bu önermeler, Budizm'in temel prensiplerini açıklamaktadır. İlk önerme, olguların ve nesnelere sürekli değişime tabi olduğunu ve bu değişimin acıya yol açtığını ifade eder. İkinci önerme, acının nedeninin arzuda olduğunu belirtir. Arzunun ortadan kaldırılmasıyla acının da sona erebileceği savunur. Üçüncü önerme, acının ortadan kaldırılmasının tek yolunun arzunun ortadan kaldırılması olduğunu ifade eder. Dördüncü önerme ise arzunun ortadan kaldırılabilmesi için doğruluk, düşünme ve bilgelik aşamalarının geçilmesi gerektiğini vurgular. Bu aşamaları takip ederek Nirvana'ya ulaşılabilir, Nirvana ise esenlik sağlayan bir durumu temsil eder. Durkheim, bu dört önermede tanrı kavramının hiçbir şekilde yer almadığını ve Budizm'in tanrısallık bir inanç sistemine dayanmadığını açıklar. Budizm'in daha çok bir felsefi ve manevi yol olduğunu ve bireyin içsel dönüşüm ve kurtuluşa odaklandığını

³⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 57.

³⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 57-58.

ifade eder.³⁸ Bu açıklamalarla Durkheim, dinin her zaman tanrısal bir boyut içermesi gerektiği düşüncesine meydan okur ve farklı dinlerin çeşitli şekillerde ifade edilebileceğini ve insanların dini deneyimlerini farklı yollarla yaşayabileceklerini vurgular.

Durkheim, dinin sadece tanrılar veya ruhlar gibi kavramlarla sınırlı olmadığını ve tanrısız tapınmaların da var olduğunu ifade eder. Ona göre, dinsel erdemler veya dinsel kişilikler doğrudan tanrısal varlıklardan kaynaklanmaz, ancak belirli kültürel ilişkilere dayanır. Bu ilişkilerin amacı, sadece gökselliğe bağlı olmayan farklı amaçlar gütmektir. Durkheim'a göre, din sadece tanrısal boyutla sınırlı değildir.³⁹

3.3. Dinin Parçalardan Oluşan Bir Bütün Olarak Tanımlaması

Dinin bölünmez bir bütünlük oluşturmadığını aksine birtakım parçalardan meydana geldiğini belirten Durkheim dinin, söylenceler, dogmalar, ayinler ve törenlerden kurulu az ya da çok karmaşık dizge olduğunu ve bir bütünün kendisini oluşturan parçalarla tanımlanabileceğini ileri sürer. O, önce bütün dinleri oluşturan ilk olguların niteliğini belirlemeye çalışmanın daha uygun bir yöntem olduğunu belirtir. Yani nitelikleri belirlerken ayrı parçaların izahı ve sonrasında birleşmesinden ortaya çıkan dizgesel yapıyı incelemek daha doğru olacaktır.⁴⁰

Durkheim halkbilgisinin (folklor) bir halkın yaşayan bilgileri, sanatları, inançları, söylenceleri, gelenekleri gibi öğelerden oluştuğunu ve bunların genellikle yitik dinlerin kalıntıları, örgütlenmemiş artıkları olduğunu fakat yerel nedenlerin etkisi altında kendiliğinden oluşanların da var olduğunu söylemektedir. İşte bu noktada Durkheim, örnek olarak verdiği “mayıs ağacı, yaz gündönümü, karnaval bayramları, perilere, yöresel cinlere ilişkin türlü inanışlar” gibi hususların giderek silinmiş olmasına karşın dinsel önemlerinin olduğunu ve bunları göz önünde bulundurmayan bir tanımın dinsel olan her şeyi kapsamadığını ifade etmektedir.⁴¹

Durkheim'a göre dinsel olgular, inançlar ve dinsel törenlerden oluşur. İnançlar bir takım düşünüş durumlarıdır ve tasarımlardan oluşur. Dinsel törenler ise belli eylem biçimleridir. Durkheim ahlak kurallarının dinsel tören gibi davranış biçimleri buyurduğunu ancak bu davranış biçimlerinin farklı türden şeylere yönelik olduğunu söyler. Bu sebeple dinsel törenin kendisinin nitelenebilmesi için konusunun ve amacının da nitelenmesi gerekmektedir. Ama bu konu ve amacın özel niteliği inançla anlatıma kavuşur. O halde dinsel törenin tanımlanması için öncelikle *inancın* tanımlanması gerekmektedir.⁴²

Bilinen tüm dinsel inançlar, aynı ortaklaşa niteliği gösterirler. İnsanların tasarladığı gerçek ya da düşünsel şeylerin birbirine karşıt kutsal ve kutsal olmayan şeklinde iki sınıfa ayrılması

³⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 58.

³⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 63.

⁴⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 64.

⁴¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 64.

⁴² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 64-65.

dinsel düşünüşün ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkar. Kutsal denildiğinde sadece tanrılar ya da ruhlar algılanmamalı; bir kaya, bir ağaç, bir pınar, bir çakıtaşı vb. herhangi bir şey kutsal olabilmektedir. Bu ölçü dikkate alındığında da kutsal olmayan dinsel törenin bulunmadığı ifade edilmektedir.⁴³ Bu perspektiften bakıldığında, dinsel inançlar ve pratikler, toplumun değer ve anlamlarının ifadesini ve paylaşımını sağlayan bir araçtır. İnsanlar arasındaki ilişkileri ve toplumsal düzeni düzenlemek, kolektif bir kimlik ve dayanışma duygusu oluşturmak amacıyla dini törenler ve ritüeller gerçekleştirilir. Bu bağlamda, kutsal ve kutsal olmayan arasındaki ayrım, dinsel düşüncenin temel bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Ancak, bu ayrımın her dinsel inançta farklı şekillerde tezahür ettiği ve kutsal olarak kabul edilen unsurların çeşitlilik gösterebileceği de unutulmamalıdır.

Durkheim'a göre kutsal şeyler, yasakların koruduğu ve yalıtıldığı şeylerdir; kutsal olmayan şeyler ise bu yasakların uygulandığı ve birincilerden uzak durması gereken şeylerdir. Dinsel inançlar, kutsal şeylerin niteliğini ve gerek birbirleriyle gerekse kutsal olmayan şeylerle olan ilişkilerini anlatıma kavuşturan tasarımlardır. Dinsel törenler de, insanın kutsal şeyler karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen davranış kurallarıdır.⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında, Durkheim'a göre dinsel inançlar ve törenler, toplumun kutsal olanla ilişkisini düzenleyen ve toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olan önemli araçlardır. Kutsal olanın niteliği, kutsal olmayan şeylerden ayrılması ve bu ilişkilerin düzenlenmesi, dinsel düşüncenin ve dinsel pratiklerin temel unsurlarıdır.

Kutsal şeylerin kendi aralarında belli bir birlik düzeni kuracak ama aynı türden başka hiçbir düzende yer almayacak biçimde eşgüdüm ve astlık-üstlük ilişkileri içinde bulduklarında, böylece oluşan inançlarla törenlerin tümü bir din oluşturur. Böylece dinin her zaman zorunlu olarak tek bir ve aynı düşünceden oluşmadığı, uygulama alanında çeşitlilik kazansa da tek bir ilkeye indirgenemediği, her biri bir ölçüde bireyliğe sahip ayrı ayrı parçalardan kurulu bir bütün olduğu ortaya çıkmış olur.⁴⁵ Durkheim dinin çeşitlilik içerebileceğini ve farklılıklara sahip olabileceğini ifade etmektedir. Her bir din, kendi içinde bir bütünlük sağlar ve belirli bir toplumun veya kültürün inanç ve pratiklerini yansıtır. Bu sebeple din, farklı özelliklere sahip olan ve tek bir düşünceye veya ilkeye indirgenemeyen bir fenomendir.

3.4. Büyü ve Din Kavramı

Büyü ve din kavramları birbirlerine yakın olsalar da ayırt edilmeleri gerekmektedir. Büyü bir takım inanç ve törenlerden oluşur. Dinde olduğu gibi büyüde de söylene ve dogmalar vardır. Fakat büyüünükiler daha ilkindir. Büyünün de törenleri, kurbanları, kutsal

⁴³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 65.

⁴⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 69.

⁴⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 69-70.

suyla arıtmaları, duaları, şarkı ve oyunları vardır. Ölülerin ruhlarının kutsal sayıldığı ve dinsel törenlerin de konusu olduğu, bu durumun büyüde de çok fazla yer tuttuğu görülmektedir.⁴⁶

Din ve büyüyü birbirinden ayıran çizgiyi belirlemek için Durkheim dinsel inançların her zaman bir topluluğu kapsadığını ve bu topluluğun o inançları benimsediğini bildirdiğini ve birlikte uygulanan törenlerinin olduğunu belirtir. Dinsel inançlar topluluğun tüm üyelerince yalnız bireyler olarak kabul edilmekle kalmayıp, topluluğa aittir ve onun birliğini sağlar.—Topluluğu oluşturan bireyler ortak bir inanca sahip oldukları için kendilerini birbirlerine bağlı hisseder. İşte bu noktada toplumun üyelerinin kutsal olan ve kutsal olmayan dünya arasındaki ilişkileri aynı şekilde tasarlayan ve bu ortaklaşa tasarımı aynı uygulamalarla anlatıma kavuşturdukları için insanlar arasında birlik oluşmasına kilise denmektedir.⁴⁷ Aron, Kilise kavramının, dini büyüden ayırt etmek için kutsal kavramına ve inançlar sistemine eklendiğini ifade eden Durkheim'in büyüünün inananların bir kilisede konsensüse sahip olmalarını zorunlu olarak gerekli kılmadığını belirtmiştir.⁴⁸

Büyünün ise halklar arasında din kadar yaygın olduğunu fakat büyüsel inançların, onlara katılan insanları birbirine bağlamadığını, onları aynı yaşamı yaşayan bir grup içinde toplamadığını belirten Durkheim bir büyücülük kilisesinin olmadığını vurgulamaktadır.⁴⁹ Dinde görülen birliktelik, ortak paylaşımlar, tek amaç etrafında birleşmeler büyü için geçerli olmadığından birbirinden ayrılmaktadırlar. Dinin tanımına kiliseyi yani tapınak kavramını kattığımızda bireylerin kendileri için kurdukları ve yalnız kendileri için törenlerini yaptıkları bireysel dinleri dışarıda bırakmış oluruz. İçinde bireysel dinlerin olduğu toplumlar da vardır.⁵⁰

Yukarıda izahı yapılan hususların neticesinde Durkheim bir tanıma ulaşmıştır. Ona göre bir din, kutsal yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan, kendisine katılan herkesi "Kilise" denilen bir manevi topluluk durumunda birleştiren, tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir. Din kavramının tapınak kavramından ayrı düşünülemeyeceğini göstermekle, dinin son derece ortaklaşa bir şey olduğunu ortaya koymaktadır.⁵¹ Dinin sürekli bir cemaatsel yapıya sahip olduğu fakat büyüünün ise sürekli bir cemaat yapısına sahip olmadığı⁵² dikkat çekmektedir. Cemaat kavramı birliktelik ve ortak hareket etme dinamiklerini içermektedir.

Durkheim, dinin daimi cemaatsel yapıya sahip olduğunu vurgular. Din, kendisine inanan bireyleri ortak bir inanç ve ritüeller çerçevesinde bir araya getirir. Burada kilise cemaatin somutlaştığı ve dini pratiklerin uygulama alanı olarak ortaya çıkan bir mekân olarak kabul edilir. Büyü ise yapısı gereği bir cemaat özelliği göstermez. Büyü daha çok bireysel düzeyde gerçekleştirilen bir dinsel uygulamadır. Büyüde doğaüstü sonuçlar elde etmeyi

⁴⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 71.

⁴⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 72-73.

⁴⁸ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 250.

⁴⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 73.

⁵⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 73.

⁵¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 76.

⁵² Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2000), 25.

amaçlayan bireysel çaba söz konusudur. Durkheim bu ayrımı yaparak dinin cemaatsel bir yapıya sahip olduğunu ve toplumun birleşmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

4. Durkheim'a Göre Din Anlayışları

Durkheim, dinin tanımlanmasında kullanılan doğaüstü, tanrısallık, parçalardan oluşan bütün, büyü ve din kavramlarından hareketle dini tanımlanması yoluna gitmekte ve bu kavramların dini tanımlamada tek başlarına yeterli olmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple yüzeysel din anlayışlarını irdelemektedir.

4.1. Canlılık

Dinsel yaşamın ilk biçimini bulmak için, çözümlemeyi, gözlemlenmesi olanaklı dinlerin ortak ve temel öğelerine dek götürmek ve bunlar arasında ötekilere kaynaklık etmiş bir öğenin bulunup bulunmadığını araştırmak gerektiği sonucuna varan Durkheim, yeni veya eski olsun iç içe geçmiş iki dinden bahsetmektedir. Durkheim, doğacılık (natürizm) olarak adlandırılan doğa olaylarına dayanan ve canlılık (animizm) olarak adlandırılan insanüstü varlıklara yönelik inançları açıklamaya çalışırken, bazılarını göre canlılığın ilk din olduğunu, diğerlerine göre ise doğacılığın insanların tapınmasına yol açan ilk din olduğunu ifade etmektedir.⁵³

Durkheim, canlılığın inanç ve uygulamalarında din yaşamının ilk biçimini saptayabilmek için bazı koşulların yerine getirilmesi gerektiğini belirtir. Bununla birlikte, ruh düşüncesinin tam olarak nasıl oluşturulduğu, ruhların tapınmaya nasıl konu olduğu ve bu ruhların periler ve cinlere nasıl dönüştüğünün açıklanması gerektiğini ifade eder. Ayrıca, sadece peri ve cinlere tapınmanın hiçbir dinde tek başına var olmadığı için doğaya tapınmanın nasıl ortaya çıktığının da açıklanması gerektiğini ileri sürer.⁵⁴

Ruhlarla ilgili açıklamalar çerçevesinde ölümlerin ruhlarının uykuda bulunan kişilerin bedenlerini ziyaret etmesi deneyi yanlışılanmadığı için olduğu gibi kabul edilmiştir. Bu açıklamada düşlerin yalnız daha önce peri, ruh, ölümler ülkesi düşüncelerinin olduğu yani dinsel evrimin görece ilerlemiş olduğu, bu sebeple dinsel dizgenin daha öncesinden oluştuğunu⁵⁵ ifade ederek ruhçuluğun daha da gerisine gidilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Durkheim, canlılığı, toplumun bir organizma gibi işlediği ve bireylerin toplumsal normlarla uyumlu bir şekilde hareket ettiği bir yaklaşım olarak benimser. Ancak, canlılık yaklaşımı, bireylerin toplumda kendi iradeleri ve özgür eylemleri olmadığı varsayımına dayanır. Bu, bireyleri yalnızca toplumun bir parçası olarak gören ve kişisel özgürlükleri ve farklılıkları göz ardı eden bir anlayıştır. İnsanlar karmaşık bireylerdir ve kendi iradeleriyle eylemler gerçekleştirirler. Canlılık, toplumu sadece bir organizma gibi değerlendirerek

⁵³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 81-82.

⁵⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 83.

⁵⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 95.

bireylerin özgürlüklerini ve farklılıklarını göz ardı etmektedir. Bireylerin toplum içinde hem birlikte hareket etme hem de bireysel özgürlüklerini koruma ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, Durkheim'in canlılık kavramı, insanların karmaşıklığını ve özgürlüklerini yeterince kapsamamaktadır.

4.2. Doğacılık

Durkheim, doğada bulunan nesnelere sergiledikleri etkileyici biçim ya da güçlerinden dolayı kutsal varlıklar olsaydı en önce güneşin, ayın, gökyüzünün, dağların denizin, rüzgârların kısacası büyük göksel güçlerin bu yüce konuma yükselmeleri gerektiğini belirterek insan duygularına ve tasarımına çarpmaya bunlardan daha elverişli başka hiçbir şeyin olmadığını ifade etmektedir. Ona göre gerçekte bunların tanrısal nitelik kazanması daha sonraki dönemlere denk gelmektedir. Tapınılan ilk varlıkların basit bitkiler ve hayvanlar olduğunu ve insanın bunlar karşısında en azından eşit konumda olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶

İnsanların değişen doğal güçlere taptığı⁵⁷ tanımı dikkat çekmektedir. Durkheim, doğa olaylarından insanoğlunu hayrete düşürecek olgu ve nesnelere tapınma aşamasına geçmesi için insanoğlu ile eşit konumda bulunan bitki hayvanların daha önce bu tanrısal aşamayı yaşadıklarını ileri sürmektedir. Durkheim'in bu görüşü, dinin evrimi ve kökenleriyle ilgili toplumsal bir açıklama sunmayı amaçlar. Ona göre, dinin temelinde toplumsal ilişkiler ve insanın doğa ile olan etkileşimi yatar. Dolayısıyla, insanların tapınma eğilimlerinin kaynağına bakarken, bitki ve hayvanlarla olan ilişkilerin önemli olduğunu vurgular. Dinin oluşumunda başlangıç noktası olarak ruhçuların aldığı ölçüt düş iken, doğacılar için ise doğa olayları ve göksel olgular olmaktadır.

Doğacılık, Durkheim'in toplumu doğal bir varlık olarak tanımladığı ve toplumsal düzenin doğal bir sonucu olduğu anlayışını ifade eder. Ancak, toplumun sadece doğal bir olgu olarak görülmesi, insanların aktif katılımını ve toplumun inşasında insan iradesini göz ardı eder. İnsanlar toplumu şekillendiren ve değiştiren aktif aktörlerdir. Dini fenomenleri sadece toplumun doğal bir sonucu olarak görme yaklaşımı, etkileşim ve dönüşüm süreçlerini ihmal etmektedir. Ayrıca, doğacılık kavramı, toplumsal yapıların ve normların değişimini ve farklı kültürlerin çeşitliliğini açıklamada yetersiz kalır. Toplumsal sürekli olarak değişir ve dönüşür, bu da toplumu yalnızca doğal bir varlık olarak görmenin sınırlamalarını gösterir. Dolayısıyla, Durkheim'in doğacılık kavramı, insan etkileşimlerini ve toplumun aktif inşasını yeterince dikkate almadığı görülmektedir.

4.3. Ongunculuk

Durkheim, insan ve doğanın kendiliğinden kutsal bir nitelik kazanamayacağını ve kutsallığın başka bir kaynaktan gelmesi gerektiğini öne sürerek, insanın maddi dünya dışında bir başka gerçeklikle ilişkisi olması halinde bu gerçeklikten anlam ve nesnel değer kazanabileceğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle doğacılık ve ruhçuluğun ötesinde daha

---

⁵⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 128.

⁵⁷ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 250.

---

temel ve ilkel bir tapınma biçimi olarak ongunculuğun (totemizm) var olması gerektiğini ve bunun önemini vurgulamaktadır.⁵⁸ En ilkel din olarak tanımlanan totemizm, bütün dinlerin ana kaynağı olarak görülmektedir.⁵⁹ Durkheim basit bir din olan totemciliği klan ve totem kavramlarını kullanarak incelemektedir.⁶⁰ O ayrıca tarihsel ve mantıksal olarak önde gelen klan totemciliğini⁶¹ incelemektedir. Aydın, totemin alamet ve işaret anlamlarını barındırdığını ifade ederken Durkheim'in bütün dinlerin totemizimden çıktığı⁶² fikrine dikkat çekmektedir.

McLennan, ongunculuğun sadece bir din değil aynı zamanda birçok inanç ve tapınmaların ongundan türemiş olduğunu bir dizi yazısı ile göstermeye çalıştı. Hatta eski halklarda görülen hayvan ve bitkiye tapma inançlarının kaynağında ongunculuğun olduğunu savundu.⁶³ Bu noktada hayvan ve bitkilere tapınmanın birçok nedeninin olduğunu ifade eden Durkheim onları tek bir nedene indirgemeye olanak bulunmadığını bu şekilde bir yaklaşımın ongunculuğun yüzeysel yanını görmek⁶⁴ olduğunu belirtmişti.

Durkheim, ongunculuğu araştırabilmek için en uygun coğrafyanın Avustralya olduğunu ve bu sebeple gözlemlerin ana noktası olduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Durkheim, iki farklı toplum arasındaki benzerliklerin sadece benzer olmalarından dolayı karşılaştırılmanın faydalı olmadığını ve bu toplumların aynı türün farklı biçimlerini oluşturarak birbirlerine benzemeleri gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁶

Durkheim ongunculuğu incelerken dinin ne olduğunu anlamamıza yarayacak nitelikte ilişkileri bulma umudu taşımaktadır. O, en yalınkat dini bulmak için evrimin kaynağına olabildiğince en yakın bulunan toplumlara başvurmanın doğal olduğunu belirtmektedir.⁶⁷ Bu sebeple Avustralya'nın gözlemleri yapabilmek için en uygun yer olduğu görülmektedir.

Durkheim, Avustralya oymaklarını incelediği çalışmasında, oymak temelli örgütleniş olarak adlandırdığı yapılar örneğinde; Avustralya oymaklarının son derece ilkel bir düzeyde örgütlendiklerini öne sürmektedir. Aynı şekilde Kuzey Amerika Kızılderili oymaklarının da bulunduğunu ve onların Avustralya oymaklarından daha ileri olduğunu belirten Durkheim, bu iki oymak türünün birbirine oldukça yakın olduğunu hatta aynı evrim sürecinin birbirini izleyen iki anını temsil ettiğini ifade etmektedir.⁶⁸ Durkheim, Avustralya oymaklarını inceleyerek toplumsal organizasyonun ilkel formlarını anlamaya çalışırken, Kuzey Amerika

⁵⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 133.

⁵⁹ Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, 102.

⁶⁰ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 252.

⁶¹ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 252.

⁶² Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 23-24.

⁶³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 133-134.

⁶⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 134-135.

⁶⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 137.

⁶⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 138-139.

⁶⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 140.

⁶⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 140-141.

Kızılderili oymaklarını da karşılaştırmalı olarak değerlendirir. Bu karşılaştırmalar, toplumların farklı evrim süreçlerini yansıttığını ve toplumsal örgütlenmenin çeşitli aşamalarını temsil ettiğini göstermektedir.

Ongunculuk, Durkheim'in toplumun bireyler üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğunu savunduğu bir yaklaşımdır. Buna göre, toplumun kuralları ve normları, bireylerin düşünce ve davranışlarını belirler. Ancak, ongunculuk kavramı bireyin özerkliği ve kişisel iradesini göz ardı eder. Bireylerin kendi değerleri, inançları ve tercihleri vardır ve toplumsal etkiyle birlikte bireyin aktif katılımı da önemlidir. Ongunculuk kavramı, bireyleri toplumun sadece bir parçası olarak görerek onların özgün düşünce ve eylemlerini azaltır. İnsanlar karmaşık bireylerdir ve toplumsal etkilerin yanı sıra kendi iradeleriyle de hareket ederler. Dolayısıyla, Durkheim'in ongunculuk kavramı, bireylerin özgürlüklerini ve etkileşimlerini yeterince değerlendirmemektedir.

4.4. Durkheim'a Göre Temel İnanç Olarak Ongun

Durkheim ongunculuğun dinin başlangıcı olduğunu, bu tezini desteklemek için de Avustralya yerlilerinin inançlarını ayrıntılı olarak ele alıp onların hareketlerini ongunda yer edinen ve bu noktada kutsal olarak atfedilen hususun toplumun kendi içinde kendini var ettiğini ileri sürmektedir. Durkheim oymağın özelliklerinden bahsederken içinde yer alan bireylerin akrabalık bağıyla oluşan birlikteliklerinin yanı sıra çok özel nitelik taşıyan bir birlik meydana getirdiklerini belirtmiştir. Oymaklar toplu olarak aynı ismi taşırlar ve onları tanımlayan nesnelerin türüne ongun (totem) denilmektedir. Ongunlar çoğunlukla bitki ve hayvan dünyasından olup hayvanlar çoğunluktadır. Ongun ismi din alanının dışında gerçekleşmekte olup oymağın toplanmasına ve örgütlenişine göre belirlenmektedir.⁶⁹

Ongunun vücutlara işlenmesi olayı dinsel yaşama kaynaklık ettiğinden tören şeklinde yapılmaktadır. Böylece üye kutsal nesnelerin korunduğu mekânlara girme yetkisi kazanmış olacaktır. Nesnelerin kutsal ve kutsal olmayan şekilde sınıflanması onguna göre yapılmaktadır. Çuringa olarak bilinen ve kutsal sayılan nesne bir ağaç veya taş parçası olmasına karşın onu kutsal olmayanlardan ayıran şeyin özel bir nitelik kazanmasıdır ki bu da ongun işaretinin üzerine kazanmış olması ya da üzerine resmedilmesinden ibarettir.⁷⁰ Bu durumların kutsal olan ile kutsal olmayan ayrımında kutsala gösterilen dini nitelik temelinin teşkil etmektedir.

Ongun olan hayvan ya da bitkinin kutsal özelliği, yenmesinin yasaklanmış olmasında kendini gösterdiği için kutsala karşı yapılan suçların ölüm cezaları ile sonuçlanacağına inanılır. Dinsel törenler esnasında ongundan bir parça yemek törenin kendi gereği olabilirken bu durum sadece bir besin yeme olarak algılanmaz, aksine gizemsel yemekler esnasında yenen besinin kutsal olduğu ve kutsal olmayanların bunu yemesinin yasak olduğu⁷¹ hususu bir dini

---

⁶⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 150-154.

⁷⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 165-169.

⁷¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 185-187.

---

kaide olarak belirlenmiş durumdadır. Ogun olan varlığın resim ve görüntüleri, o varlığın kendisinden daha kutsal olduğu kanaatine ulaşılmış olur.

Durkheim, ongunculukla ilgili açıklamalardan yola çıkarak, ongunculuğun bir din olarak kabul edilebilmesi için bir evren anlayışı sunması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte, oymaklar ve her bir oymak içinde sınıflandırılan şeylerin çeşitliliğini gösteren ongunculuk, yerlilerin evreni anlama yeteneğini sağladığı ve oymakların örgütlenmesi ve farklı oymakların varlığının coğrafi özelliklere bağlı olmadığını ileri sürmektedir.⁷² Kendisi, ongunculukta var olan tür ya da sınıf kavramının tarihte görülen ilk dizgesel sınıflandırmalar olduğunu ve bu tür ve sınıflandırmaların toplumsal örgütlenişe göre biçim aldığını ifade etmektedir. Bu farklı nesne ve sınıfların tek bir plana göre sınıflanmış olması, içine karışmış oldukları toplumsal kümelerin kendileri de birbirleriyle dayanışma içerisinde olduğu böylece organik bir bütünlük olan soy kümesini meydana getirdiğini belirtmiştir.⁷³

Ogunculukta kendini gösteren ilkel sınıflamalar dinsel düşüncenin doğuşunu da doğrudan doğruya ilgilendirmekte olup oymağın insanları ve içinde sınıflandırılan nesnelere bir araya gelerek bütün parçaları birbirine bağlı olan ve sevgi duygusuyla titreşen bir dayanışmalı dizge oluşturmaktadırlar. Mantıksal bir örgütlenme gibi görünen bu durum ahlaki nitelik kazanmakta ve ongun toplumsal dizgeye hayat verdiği gibi onun birliğine de sebep olmaktadır.⁷⁴ Durkheim, örnek aldığı soy kümesi içerisinde on oymak bulunduğunu buna bağlı olarak da tüm dünyanın da on sınıfa yani her sınıfa bağlı bir ongun olduğunu belirterek bu on sınıfın bir araya gelerek dünya hakkında tam ve dizgeli bir sistem meydana getirdiğini ileri sürmektedir. Bu tasarımların dinsel nitelikli olduğunu ve ongun dininin tanrıyı her yere koyduğunu ifade etmektedir.⁷⁵

Durkheim, ongunculuğun uygar ülkelerde izlerinin kalmadığını belirtmekle beraber her bireyin bir hayvan, bitki veya dışsal bir nesne ile arasında bir dayanışma içerisinde bulunduğunu ve Avrupa ülkelerinde varlığı gözlenen adetlerin temelini oluşturduğunu ileri sürmektedir.⁷⁶ Ongunculuk dini üzerinde ayrıntılı bir şekilde durarak onun en ilkel din olduğunu oymaklar temeline dayalı toplumsal örgütlenmeden ayırt edilmesinin olanak dışı olduğunu ifade etmektedir. Bir oymağın üyelerinin birbirine bağlanması yaşanılan çevre ortaklığı veya kan birliği değildir. Soy kümesi toprakları üzerinde değişik yerlere yayıldıkları için aynı adı ve damgayı taşımaları, aynı tür nesne ve olgularla aynı bağlar içinde bulduklarına inanmalarından ve aynı dinsel törenleri yapmalarından ileri gelmektedir.⁷⁷

⁷² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 203-207.

⁷³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 207-208.

⁷⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 211-213.

⁷⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 217.

⁷⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 231.

⁷⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 238-239.

Dinin kökenini bulmaya çalışırken bireysel ve oymak ongunculuğundan söz eden Durkheim, ikisi arasında yakın bir ilişki bulunduğunu ve hangisinin daha ilkel olduğunu irdelemektedir. Dinin en genel ifadeyle kişisel ve çok içsel bir şey olduğu ele alındığında oymağın ongunu, önce bireysel iken sonrasında genelleşmiştir. Etkili bir insan, özgürce seçmiş olduğu ongunun değerini yaşar ve sonrasında çocuklarına ve torunlarına aktarmışsa bu çocuklar da zamanla çoğalarak oymak denilen geniş aileyi oluşturur, böylece ongun ortaklaşa bir nitelik kazanmış olur.⁷⁸ Aynı soy kümesinin iki ya da daha çok üyesinin aralarında hiçbir akrabalık bağı yokken aynı hayvan türünü kişisel ongun olarak seçmeleri ve çocuklarına aktarmaları hususu ele alındığında oymaklar arasında düzenli olarak paylaşılma biçimi, bir toplumsal antlaşma, bir ortaklaşa örgütleniş bulunduğu görülmektedir. Ortaklaşa ongunculuk, çocuğa doğuştan verilmekte olup bireysel ongunculuk yaşam süreci içerisinde belli bir dinsel törenin yerine getirilmesi ve bireyin topluluk içindeki konumunda bir değişiklik olmasını gerektirmektedir.⁷⁹

Bireysel ongunculuğun ortaklaşa ongunculuğun çerçeveleri içinde doğduğunu ve onlar içinde hareket ettiğini belirten Durkheim, bireysel ongunculuğun ortaklaşa ongunculuğun tamamlayıcı bir parçası olduğunu ileri sürmektedir.⁸⁰ Her dinin hem tinsel bir dizge hem de insanın dünyaya daha güvenle göğüs germesini sağlayan bir çeşit teknik olduğunu, ongunun maddi olmayan bir tözün, türdeş olmayan farklı varlıkların içine geçmiş bir gücün maddi biçimi olduğunu belirtir ve onun tinsel yaşamın kaynağı olarak görür.⁸¹ Bir toplumun, yalnızca bireylerin zihinlerini etkileyerek, onlarda tanrı duygusunu uyandırma için gerekli her şeye sahip olduğunda kuşku olmadığını belirten Durkheim, bir tanrının kendisine inanlar için ne anlam ifade ediyorsa toplumun da üyeleri için aynı şeyi ifade ettiğini iddia etmektedir. Ona göre tanrı, bir insanın kimi açılardan kendisine üstün olarak tasarladığı ve bu sebeple de bağımlı olduğuna inandığı varlıktır. Durkheim, toplumun da bizlerde bağımlılık duygusunu uyandırdığını, kendine özgü bir doğasının bulunduğunu izlediği amaçların da kendisine özgü amaçlar olduğunu ve bu amaçlara ancak bizler aracılığıyla ulaşabileceğini ifade etmektedir.⁸²

Toplumun nesnelere ve özellikle düşünceleri kutsallaştırma özelliğine vurgu yapan Durkheim, bir halkın bir inancı oybirliği ile benimsemesi durumunda onu eleştirmenin yasak olduğu kanaatini taşımaktadır.⁸³ Yani toplumun bizlerde kutsallık duygusunu oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Toplumun inançların ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Çünkü birbirine yakın ve birlikte yaşayan insanların şenlik kaynaşması içerisinde kutsal olanı yaratma yeteneğine sahiptirler.⁸⁴ Dinsel güç, oymağın ortaklaşa ve adsız gücünden başka bir

⁷⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 244-245.

⁷⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 249.

⁸⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 252.

⁸¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 268-269.

⁸² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 291.

⁸³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 299.

⁸⁴ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 254.

şey olmadığı, bu güç de zihinlerde ancak ongun biçimi altında tasarlanabildiği için, ongun damgası tanrının gözle görülür cismi gibidir. Bundan dolayı, tapınmanın harekete geçirmeyi ya da önlemeyi amaçladığı iyilikçi ya da ürkütücü eylemler ondan geliyor gibi görünür; sonuç olarak da dinsel törenler özellikle ona yöneltilir. Bir dizi kutsal şeyler arasında ongunun birinci sırada yer alması böyle açıklanır.⁸⁵ Durkheim, ongunun bireylerin zihinlerinde oluşturduğu tanrısal düşüncede ilk dini gerçeklik olarak görmesini bu şekilde izah etmektedir.

Durkheim'a göre, din tüm gerçekliği içerdiği için düşünceleri yönlendiren güçlerin genellikle din biçiminde tasarlandığına inanır. Bu nedenle, hem manevi yaşamın işleyişini sağlayan hukuk, ahlak, güzel sanatlar gibi alanlar hem de maddi yaşama hizmet eden doğal, teknik ve uygulamalı bilimler gibi çeşitli teknikler ve uygulamalar, doğrudan ya da dolaylı olarak dinden türemiş olarak kabul edilir.⁸⁶ O, “İnanan kişi, bağımlı olduğu ve en iyi şeylerini kendisinden aldığı bir gücün varlığına inandığında aldanmış değildir. Bu güç vardır, toplumdur”⁸⁷ sözü ile topluma önemli bir mana vermektedir. Kendisi, dinin temel rolünü “bireylerin üyesi oldukları toplumu tasarlamalarını sağlayan kavramlar dizgesi ve toplumla aralarında sürdürdükleri karanlık ama içten ilişkiler dizgesi” olarak açıklamaktadır. Ayrıca, tapınmaya dair her türlü uygulamanın el-kol hareketlerinin tek başına din oluşturmadığını, bunların görünürde inanan kişiyi tanrısına bağlayan bağları güçlendiren bir işlevi olduğunu ve bu uygulamaların bireyi kendi toplumuna bağlayan bağları güçlendirdiğini vurgulamaktadır.⁸⁸

Ongun, toplumun kolektif bilincinde yer edinen ve toplumu bir arada tutan ortak değerler ve inançlar olarak tanımlanır. Ancak, Durkheim’ın ongun kavramıyla ilgili eleştiriler, bu kavramın evrenselliğini ve bireysel farklılıkları göz ardı ettiğini vurgular. Ongun, bir toplumun bütünlüğünü sağladığı iddia edilen bir inanç sistemidir, ancak farklı kültürler ve toplumlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her toplumun kendine özgü değerleri ve inançları vardır ve bu nedenle ongun kavramının evrenselliği sorgulanır. Ayrıca, bireyler arasında farklı düşünce ve inançların varlığı da dikkate alınmalıdır. Ongun, bireylerin özgür iradesi ve kişisel inançlarına dayanmaktan uzak olabilir. Dolayısıyla, Durkheim’ın ongun kavramına yapılan eleştiriler, bu kavramın evrenselliği ve bireysel özgürlükleri yeterince hesaba katmadığını göstermektedir.

5. Durkheim’a Göre Ruh Kavramı

Durkheim, ongun kavramını incelediğinde içerisinde ruh, peri, söylencesel kişi düşüncesinin bulunmadığını, manevi varlıklar kavramının onguculuğun ve genel olarak dinsel düşüncenin temelinde yer almadığını belirtse de tüm dinlerde ruh kavramına rastlandığını ve

⁸⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 308.

⁸⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 310.

⁸⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 312-313.

⁸⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 313.

ayrıca manevi varlıklar arasında diğerlerine ilk örnek teşkil eden kavramın ruh olduğunu⁸⁹ da dile getirmektedir. Kendisi; dinsiz bir toplumun bulunmadığını, örgütlenme bakımından farklılıklar oluşsa bile o toplumda ruha, onun kökenine ve geleceğine ilişkin tasarımlar dizgesinin olduğunu, bu sebeple ruhun insanın bedeninde bir iç varlık, ona devinim veren bir yaşam dayanağı⁹⁰ olduğunu belirtirken ruhun dinler için önemli bir kavram olduğunu da vurgulamaktaydı.

Ruhlar dünyasının kutsallık dünyası olmadığı⁹¹ fakat ruhun ongun ile aynı tözden yapıldığını⁹² ileri süren Durkheim böylece ilkel din olarak kabul ettiği onguna (totem) da metafizik bir anlam yüklemiş olmaktadır. Ruhun, tanrı sayılmamasına karşın tanrısallığın bir kıvılcımını barındırdığını, bu sebeple insanlarda tanrısallıktan bir şey bulunduğunu belirten Durkheim, toplum yani kutsal olan her şeyin kaynağı olan ruhun bizleri sadece harekete geçiren ve geçici olduğu düşünülen bir şey olmadığını, içimizde kalıcı bir biçimde örgütlendiğini belirtmiştir.⁹³ Ahlaka ilişkin düşünceleri içimize kazınmış olan toplumdur düşüncesinden hareketle Durkheim, toplumun uyandırdığı saygı duygusunun her şeye yansdığı için buyurucu davranış kuralları kökenleri nedeniyle bizlerde etki ve saygınlık uyandırdığı⁹⁴ kanaatine varmıştır.

Durkheim, ruhu, toplumsal bağların ve kolektif bilincin bir yansıması olarak değerlendirir. Ona göre, bireyin ruhu, toplumun normları ve değerleri tarafından şekillenir ve bu şekilde sosyal bir olgu haline gelir. Ancak, ruh kavramının toplum tarafından belirlendiği iddiası, bireylerin kendi duygusal, zihinsel ve spiritüel deneyimlerini göz ardı eder. Ruh, kişisel ve içsel bir boyuta sahip olan karmaşık bir kavramdır ve bireyler arasında farklılık gösterebilir.

Durkheim'ın ruh kavramını yalnızca toplumsal etkileşimlerin bir sonucu olarak ele alması, bireylerin kişisel deneyimlerini ve özgün ruhsal dünyalarını ihmal ettiği eleştirilerine yol açar. Ruh kavramı, insanın bireysel kimliği, özgür iradesi ve kişisel deneyimlerini yansıtan bir alanı temsil eder. Dolayısıyla, Durkheim'ın ruh kavramına yönelik eleştiriler, bu kavramın tek boyutlu bir şekilde toplumsal determinizme indirgenmesini ve bireysel farklılıkların göz ardı edilmesini eleştirmektedir.

6. Durkheim'a Göre Periler ve Tanrılar Kavramı

Avustralya dinleri, ruhun üzerinde daha yüksek düzeyde olan peri kavramını uygarlaştırıcı kahramanlar hatta tanrı yerine koymaktaydılar. Perinin uzayda serbest bir yaşam sürdürebildiğini ve yabancı nesnelere etkileyebildiği bu karşın ruhun ise beden

⁸⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 335.

⁹⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 335.

⁹¹ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 251.

⁹² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 344.

⁹³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 358.

⁹⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 359.

üzerinde bir etkide bulunabildiğini yabancı nesnelere etkilemelerinin çok seyrek bir durum⁹⁵ olduğu ayrıca perinin evren ya da toplumla ilgili olarak dünya düzeni içinde yapacağı bir işlevinin olduğu⁹⁶ belirtilmektedir.

Durkheim, bireysel varlığın ruhlarının kabul edilmesi tezi neticesinde bütün ruhlara kaynaklık eden ilk ruhların temelini tasarlanması gerektiğini, her türlü dinsel etkinliğin temelini taşıyor olması sebebiyle önem kazandığını, kutsal olan her şeyin, tapınma gereçlerinin, oymak üyelerinin, ongun türünden olan hayvanların vb. bu ilk ruhlardan geldiği düşünüldüğünden onların oymakta ve dünyada yaygın olarak bulunan bütün dinselliğin somutlaşmış biçimleri olduğunu⁹⁷ ileri sürmektedir. Yaşamın kaynağı olarak görülen şey dinsel nitelikli bir özgür; bu nedenle yaşamda kargaşaya ya da yıkıma yol açan her tür olayı yine dinsel nitelikli bir öze ilişkili olarak görmenin mantık çerçevesinde⁹⁸ olduğunu belirten Durkheim, dinin toplumun tüm alanlarında varlığını hissettirdiğini ifade etmektedir.

Erginlenme dönemlerinde yapılan törenler, değişik oymakların katıldığı meclis önünde yapılmakta olup dinsel yaşama katılan delikanlıların ahlaki ve dinsel birliğinin sağlanması bu törenler aracılığıyla gerçekleşmekteydi.⁹⁹ Durkheim, oymakların bir anlamda tanrısal vücudun parçası olduğunu belirterek büyük tanrı¹⁰⁰ kavramına vurgu yapmaktaydı. Fakat soy kümesinin büyük tanrının yüksek bir yer elde etmiş olan ata ruhundan başka bir şey olmadığını¹⁰¹ da eklemektedir.

Durkheim, periler ve tanrıları, toplumun kolektif bilincindeki doğaüstü varlıklar olarak değerlendirir ve onların toplumsal birliği sağlayan sembolik değerlere sahip olduklarını öne sürer. Ancak, bu yaklaşım, periler ve tanrılar gibi doğaüstü varlıkların varlığını gerçek ve objektif bir şekilde kanıtlamaz. Durkheim'ın bu kavramları sosyal fenomenler olarak ele alması, onları toplumsal bir inşaa olarak kabul etmesini gerektirir. Fakat periler ve tanrılar gibi varlıkların gerçekliği, bireysel inançlara ve kültürel öğretilere dayanır ve bu inançlar farklı toplumlar ve kültürler arasında önemli ölçüde farklılık gösterebilir. Dolayısıyla, Durkheim'ın periler ve tanrılar kavramına yönelik eleştiriler, bu kavramların nesnel gerçeklikleri hakkında belirsizlik yaratır ve onların sadece toplumsal yapıların bir ürünü olduğunu gösterir.

7. Durkheim'a Göre Davranış Olarak Dinsel Tören

Durkheim, tapınmayı yasaklayıcı (pozitif) ve buyurucu (pozitif) yönleri ile açıklamaya çalışmaktadır.

⁹⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 379.

⁹⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 380.

⁹⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 383.

⁹⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 388.

⁹⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 390.

¹⁰⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 400.

¹⁰¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 401.

7.1. Yasaklayıcı Tapınma

Tüm dinlerde yasaklayıcı emirlerin olduğunu¹⁰² bunların dinler içerisinde önemli yer tuttuğunu ifade eden Durkheim, dinsel yasakların beraberinde kutsallık kavramını gerektirdiğini, kutsal olan her şey ile kutsal olmayan her şeyi birbirinden ayıran yasaklar dizgesi olduğunu¹⁰³ ileri sürmektedir. Bu sebeple dinsel törenler esnasında dünyevi uğraşlar askıya alınmaktadır.¹⁰⁴

Durkheim'a göre tapınma, daha çok bir sakınmalar dizgesi olarak görünür ve bu nedenle etkileri caydırıcı olabilirken özendirici veya güçlendirici değildir. Fakat bu yasaklayıcı etki bireylerin dinsel ve ahlaki niteliği üzerinde önemli bir olumlu sonuca yol açtığını, kutsal ile kutsal olmayan arasındaki engelden dolayı insan, kutsal şeylere ulaşabilmek için kutsal olmayan şeylerden arınması koşuluyla yakın ilişki kurabildiği gerçeği ortaya çıkmış olmaktadır. Yasaklayıcı tapınma bir nevi amaca ulaşabilmek için araç olarak kabul edilir. Bu durum bireyin yani inanan insan üzerinde etkide bulunarak onun eylemini veya davranışını değiştirme eğilimi içerisine girer.¹⁰⁵

7.2. Yapıcı Tapınma

Törenler dizgesini önemli kılan ve yapıcı tapınmanın temelini oluşturan kurban kurumu¹⁰⁶ bireyleri bir arada tutmak için yapılan bir dini eylemdir. Smith'e göre kurban ziyafetlerinin amacı aynı beden içinde inanan ile tanrısını birleştirmek ve böylece aralarında akrabalık bağı kurmaktır.¹⁰⁷ Bu sebeple kurban kurumuna büyük önem verilmektedir. Durkheim ise kurbanın, ortaklaşa eylem ve sungu eylemi şeklinde temel iki öğeden oluştuğunu belirterek inanan kişinin bir yiyeceği yemekle tanrısıyla ortaklaşa bir davranışta bulunduğunu aynı zamanda tanrısına bir sungu yaptığını¹⁰⁸ vurguluyor.

Durkheim, dinsel törenleri ne denli az önemli olurlarsa olsunlar, bütün toplumu harekete geçirdiğini ve törenleri yapmak için toplumsal grupların toplandığını belirterek törenlerin ilk etkisinin bireyleri birbirine yakınlaştırmak, aralarında ilişkileri arttırmak ve onları daha samimi kılmak¹⁰⁹ olduğunu ifade etmektedir. Bütün toplum, ekilen ürünlerin bol olması, yağmurun zamanında ve gereği kadar yağması, hayvanların düzenli olarak üremesi gibi konularla ilgilenmektedir. Bu sebeplerle bilinçlerde ilk sırayı tutan şeyin toplum olduğunu belirten Durkheim davranışlara egemen olan ve yön verenin toplum olduğunu ayrıca toplumun dinsel nitelikte olmayan zamanlara göre daha canlı, daha etken ve bu nedenle de daha gerçek olduğunu¹¹⁰ ileri sürmektedir.

¹⁰² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 414.

¹⁰³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 414-417.

¹⁰⁴ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 421.

¹⁰⁵ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 423-424.

¹⁰⁶ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 460.

¹⁰⁷ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 460-461.

¹⁰⁸ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 468.

¹⁰⁹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 474-475.

¹¹⁰ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 475-476.

Ongunun, inananları bir araya getiren toplanma ve dayanışmalarının işareti olduğunu ve bu törenlerle sadece yakınlık ilişkisini göstermek değil aynı zamanda yakınlık ilişkisini kurduğunu belirten Durkheim, bu yakınlık bağı üzerine kurulu olduğu inançları sürdürmek sonucunu verdiğini söylemektedir.¹¹¹ Eğer din, düşünce ve etkinliğin özgür bileşimlerine, oyuna, sanata, günlük çalışmadan yorgun düşen zihni dinlendirecek şeylere bir ölçüde yer vermeseydi, din olamazdı.¹¹² Bu sebeple dinin günlük yaşamımızdaki her alana yönelik bir cevabının veya müdahalesinin olduğunu kanaati oluşmaktadır.

Törenlerdeki asıl temel önem taşıyan şeyin, bireylerin bir araya toplanması, ortak duyguların duyulması ve bunların ortak hareketlerle anlatılması olduğunu belirten Durkheim, dinsel törenler, toplumsal kümenin belirli aralıklarla kendi varlığını kanıtlaması ve güçlendirmesini sağlayan araçlar olarak görmektedir.¹¹³ Dinsel törenler, toplumsal kümeyi bir araya getiren ve ortak bir ruh hali oluşturan önemli etkinliklerdir. Bu törenlerde ortak inançlar, değerler ve semboller üzerinde odaklanılır. Törenler, toplumun bireylerini bir araya getirerek ortak bir duygusal deneyim yaşatır ve toplumsal bağları güçlendirir. Durkheim'a göre, dinsel törenler, toplumsal kümeyi düzenli aralıklarla bir araya getirerek toplumun varlığını ve gücünü kanıtlamasını sağlar. Törenler, toplumun değerlerini ve normlarını hatırlatır, toplumun ortak bir bilince sahip olmasını sağlar ve toplumsal düzeni korur. Bu nedenle Durkheim, dinsel törenleri toplumsal bağları güçlendiren ve toplumun varlığını sürdürmesine yardımcı olan önemli araçlar olarak değerlendirir.

Yapıcı tapınma, Durkheim'ın toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını sağlayan bir unsuru olarak tanımladığı bir kavramdır. Bu tür tapınmada, bireyler toplumun ortak değerlerine bağlı olarak bir araya gelir ve kolektif bir deneyim yaşarlar. Ancak, eleştiriler, yapıcı tapınmanın bireylerin özgür iradelerini ve kişisel deneyimlerini sınırladığını öne sürer. Her bireyin farklı inançları, ritüelleri ve spiritüel ihtiyaçları vardır ve yapıcı tapınma kavramı, bu farklılıkları göz ardı eder. Bireylerin kendi kişisel inançları ve deneyimleriyle uyumlu bir şekilde tapınmalarına izin verilmelidir. Ayrıca, yapıcı tapınma kavramı, toplumun değişim ve dönüşüm sürecini engelleyebilir. Toplumlar ve inanç sistemleri zamanla evrim geçirir ve yeni fikirler, değerler ve ritüeller ortaya çıkar. Yapıcı tapınma, bu tür dini yenilikleri sınırlayarak toplumun gelişimini kısıtlayabilir. Dolayısıyla, Durkheim'ın yapıcı tapınma kavramına yönelik eleştiriler, bireylerin özgürlüğünü ve farklılıklarını gözeten bir yaklaşımın önemini vurgular.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun tarih boyunca din ile olan etkileşim serüveni, dinsiz bir toplumun var olmadığı gerçeğine dayanmaktadır. Dinin, toplumla bütünleşik olarak (sosyolojik bakış açısı ile) toplumsal bir sistem olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Sosyal düzlemde toplumun ve doğal olarak bireylerin belli bir düzen içerisine alınması için toplumdaki hukuk kurallarından

¹¹¹ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 490.

¹¹² Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 520.

¹¹³ Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, 525-526.

ahlaki kuralların oluşmasına, örf ve adetlerden gelenek ve göreneklerin oluşumuna kadar farklı farklı kurallar gelişmiştir. Bu kurallar toplumsal düzene dair olması gerekenleri belirtmiş olup din gerçeğinin de bu minvalde söylediklerinin ehemmiyeti de ortaya çıkmaktadır.

Durkheim, dinin işlevsel bir bakış açısı ile irdelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre din, toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynar. Ayrıca dinin, intiharı engelleme gibi bir işlevinin olduğunu da belirtmektedir. Ona göre, din toplumsal bağları güçlendirir ve bireyler arasında birlik ve dayanışma duygusuna kaynaklık eder. Dinin ritüelleri, sembolleri ve toplumsal normları, insanları bir araya getirir ve ortak bir inanç sistemi etrafında birleştirir. Bu toplumsal bütünleşme, bireylerin kendilerini bir topluma ait hissetmelerini sağlar ve toplumun normlarına uymalarını teşvik eder. İntihar örneği üzerinden Durkheim, dinin toplumda intiharı engellemedeki işlevine dikkat çeker. Din, insanlara bir anlam ve amacın olduğunu hissettirir ve umut verir. Bireylerin sosyal bağları güçlenir ve toplumun desteğini hissederler. Bu nedenle, dinin bireylerin yaşamsal sorunlarla başa çıkmada, umutsuzluğu engellemede ve intiharı önlemede etkili olduğunu ileri sürer. Durkheim'a göre, dinin işlevi sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de önemlidir. Din, toplumsal normları ve değerleri aktarır, sosyal düzeni sağlar ve toplumun istikrarını korur. Bu açıdan bakıldığında, Durkheim'ın işlevsel din anlayışı, dinin toplumun işleyişindeki önemli rolüne vurgu yapar.

Durkheim'ın din kuramına yapılacak eleştiri genel perspektifte aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Durkheim'ın din tanımı sınırlı ve hedefine tam olarak ulaşamamaktadır. Durkheim, dinin bir toplumun kolektif bilincinin yansıması olduğunu iddia ederken, dini sadece toplumun birleştirici işleviyle sınırlı tutmuştur. Oysa din, bireylerin manevi inançlarını, kişisel deneyimlerini ve ruhsal arayışlarını da içeren derin bir içsel deneyimdir. Durkheim'ın dini, toplumsal yapıyı korumak ve güçlendirmek için bir araç olarak ele alması, dinin bireysel boyutunu ihmal etmesine neden olur. Bu nedenle, Durkheim'ın din tanımı bütünlükten yoksundur ve dinin çok daha karmaşık ve çok yönlü bir olgu olduğunu göz ardı etmektedir.
2. Durkheim'ın dinin işlevselci açıklaması, dini toplumun ayakta kalmasını sağlayan bir araç olarak görmekte ve dini kurumları toplumsal uyumu sağlayan unsurlar olarak değerlendirmektedir. Ancak bu yaklaşım, dini yalnızca toplumun düzenini sürdürmekle sınırlı bir fenomen olarak ele almaktadır. Dinin derin manevi anlamlarını ve bireysel yaşamlardaki etkisini göz ardı etmektedir. Din, bireylerin anlam arayışlarını, varoluşsal sorulara cevap bulma ihtiyacını ve ruhsal tatmini de içeren kişisel bir deneyimdir.
3. Durkheim, dinin toplumsal bir olgu olarak ortaya çıktığını ve dinin ilkel toplumlardaki totemlere dayandığını öne sürer. Ancak bu teori, dinin tarih öncesi dönemlere dayandığını varsayarken, dinin tarihöncesi toplumlarla sınırlı kalmadığını göz ardı

etmektedir. Din, insanlığın tüm tarihinde ve kültürlerinde var olmuş bir fenomendir. Ayrıca, Durkheim'ın dinin toplumsal işlevleriyle ilgili teorileri, modern toplumlarda dinin giderek azaldığı veya dönüştüğü gerçeğiyle çelişmektedir.

Din sosyolojisi alanında önemli düşünürlerden biri olarak değerlendirilen Durkheim, alanda ufuk açıcı düşünceleri ile yeni fikirlerin doğmasına katkı sağlamıştır. Onun işlevsel din anlayışı, dinin belli bir boyutuna odaklanarak farklı bakış açılarının oluşmasını tetiklemiştir. Ayrıca kendisi, din sosyolojisi çalışmalarının temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve günümüzde önemli referans noktalarından biridir.

Yazarlık Katkısı

Araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akyüz, Niyazi - İhsan Çapcıoğlu (ed.). *Sosyolojik Teori ve Din*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Aron, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. çev. Korkmaz Alemdar. İst.: Kırmızı Yay., 8. Baskı, 2010.
- Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2. Baskı., 2000.
- Berger, Peter L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. çev. Ali Coşkun. İstanbul: İnsan yayınları, 1993.
- Brown, A. Radcliffe. "Din ve Toplum". çev. Ünsal Oskay. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* XXIII/4 (1969).
- Chevalier, Jean. *Din Fenomeni*. ed. Mehmet Aydın. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 3. Baskı., 2000.
- Coşkun, Ali (ed.). *Din Toplum ve Kültür Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Çınar, Aliye. *Sosyolojik ve Antropolojik Açından Dine Bakış*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Baskı., 2009.
- Durkheim, Emile. *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yay., 1. Baskı, 2010.
- Eliade, Mircea. *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu Menşe'lerin Özlemi*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 3. Baskı., 2004.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 62, 1993.
- Kurt, Mehmet Ata. *Dinin Sosyal Dayanıma Etkisi*. Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Nebi, Malik Bin. *Kur'an Fenomeni*. çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2008.
- Okumuş, Ejder. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2018.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Toplumsal İnşası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Paden, William E. *Kutsalın Yorumu*. çev. Abdurrahman Kurt. İstanbul: Sentez Yayınları, 2008.
- Sezen. *Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 22, 3. Baskı., 198M.S.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. N. 98, 1995.
- Zuckerman, Phil. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Yay., 2009.